

ZBIGNIEW SEREDYN  
*Uniwersytet Mikołaja Kopernika  
w Toruniu*

## **PRÓBY WYBORU KIERUNKÓW PRODUKCJI W GOSPODARSTWACH MŁODYCH ROLNIKÓW W OKRESIE TRANSFORMACJI SYSTEMOWEJ**

### **1. Wstęp**

W latach 1988-1992 utrzymywało się bardzo powolne tempo i niewielka skala przeobrażeń w strukturze obszarowej gospodarki chłopskiej. Tendencje zmian uwidoczniły się dwukierunkowo: wzrosła zarówno liczba gospodarstw poniżej 5 ha jak i powyżej 15 ha. Udział gospodarstw w grupach środkowych uległ pewnemu zmniejszeniu, zwłaszcza w przedziale 5-10 ha. Takie kierunki zmian dowodzą, że równolegle przebiegały dwa przeciwstawne procesy: silniejszy proces koncentracji i słabiej zaznaczony proces dekoncentracji.<sup>(1)</sup>

Koncentracja była kontynuacją kierunku zapoczątkowanego w latach 80-tych. Drastyczne pogorszenie ekonomicznej sytuacji rolników w ostatnich latach znacznie wyhamowało proces poprawy struktury agrarnej. Tendencje do rozdrobnienia są zjawiskiem nowym. Łączą się ściśle z sytuacją ogólnogospodarczą, a szczególnie jej skutkami na rynku pracy. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa indywidualnego w kraju w 1992 roku wynosiła 6,3 ha. Gospodarstwa o średniej powierzchni do 5 ha użytków rolnych posiadało 13 województw, od 5,1 do 7,0 ha - 11 województw, od 7,1 do 10 ha - 18 województw (w tym województwo toruńskie) i ponad 10 ha - tylko 7 województw.<sup>(2)</sup>

Przekształcenia w sferze agrarnej są nieodzowne i nie posiadają rozsądnej alternatywy, zwłaszcza w obliczu szybkiego wejścia w struktury europejskie. Jest to proces trudny i wymagający zarówno wyobraźni, jak i gotowości do podjęcia ryzykownych przedsięwzięć. Jawi on się jako program dla ludzi młodych i wykształconych, zdolnych do sprostania niezwykle trudnym warunkom

(1) A.Szemberg: Przemiany agrarne w latach 1988-1992; *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 1993, nr 1-2.

(2) *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* 1993. GUS, Warszawa 1993, tabl. 17 i 29.

konkurencji, w jakich znalazła się gospodarka żywnościowa w końcu drugiego tysiąclecia. Z tego punktu widzenia warto prześledzić reakcję, jak i sposoby adaptacji młodych rolników, którzy w ostatnich latach przejęli gospodarstwa rodzicielskie.

## **2. Materiały i metody**

Badaniami ankietowymi objęto młodzież wiejską, która w latach 1989 i późniejszych przejęła gospodarstwa przekazane im przez rodziców. Umowną cenzurę wiekową zastosowano dla roczników, które w 1989 roku nie przekroczyły 35 roku życia. Są to więc ludzie młodzi, lecz już doświadczeni, związani od dziecka z gospodarstwami rodziców. Zakres badań obejmował 19 gospodarstw położonych w 10 gminach województwa toruńskiego. Liczebność wytypowanych wsi kształtowała się następująco: Lubicz - 3, Zła Wieś Wielka - 5 i po jednym gospodarstwie w gminach Lisewo, Unisław, Książki, Kowalewo Pomorskie, Chełmża, Wąbrzeźno, Płużnica i Chełmno. Gospodarstwa te odpowiadają średnim standardom warunków wiejskich - zarówno struktury, jak i pod względem wyceny wartości przestrzeni produkcyjnej (bonitacja gleb, ukształtowanie, warunki wodne). Spośród 19 gospodarstw, jedynie 3 posiadały areał poniżej 10 ha. W pozostałych 16 areał gruntów zawierał się w granicach 11,5-41 ha. W przedziale 10-15 ha znalazło się 8 gospodarstw, od 15-20 ha 3 gospodarstwa, 20-25 ha jedno, a powyżej 30 ha 3 gospodarstwa.

Z uwagi na zbyt niską liczebność gospodarstw w stosunku do pozostałych w poszczególnych gminach, uzyskane wyniki działalności produkcyjnej nie nadają się do opracowań statystycznych, jedynie mogą być przedstawione na podstawie analizy opisowej.

## **3. Omówienie wyników**

W omawianym okresie gospodarstwa o powierzchni poniżej 10 ha zwiększyły nieznacznie areał ziemi, chociaż użytkowane były również bardzo ekstensywnie - 75% udziału zbóż. Dwa gospodarstwa prowadziły chów zwierząt w typie mieszanym, jedno zrezygnowało z chowu trzody i bydła, ale utrzymywało trzy konie. Użytkownicy deklarowali chęć znacznego powiększenia areału w przyszłości.

Gospodarstwa powyżej 10 ha (16 jednostek) użytkowały na ogół dobre gleby klasy IIIa i IVa. Wymowny jest fakt posiadania dobrego przygotowania zawodowego. Tylko jeden rolnik z tej grupy posiadał przygotowanie podstawowe wsparte ukończeniem Szkoły Przysposobienia Rolniczego. Pozostali posiadali wykształcenie średnie (głównie rolnicze) i jedna osoba wykształcenie wyższe (inż. mechanik). W podobnej relacji układało się wykształcenie ich żon - jedna

z przygotowaniem SPR, 10 z wykształceniem średnim i jedna z wyższym (rolnicze). Wyposażenie techniczne było na ogół wysokie (budynki, maszyny, narzędzia), chociaż rolnicy narzekali na znaczny stopień jego zużycia. Większość zabudowań oraz ciągników, samochodów i maszyn pochodziło z końca lat siedemdziesiątych i początku osiemdziesiątych.

Porównując stan posiadania przed przejściem z obecnie istniejącym, gospodarstwa zwiększyły ogólną powierzchnię o 25 ha. Były to najczęściej przypadki zakupu małych kawałków ziemi od sąsiadów. Żadne z nich nie dokonało znacznego zakupu, względnie dzierżawy od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa.

W strukturze użytkowania przeważał - o czym była już mowa - typ ekstensywny. Udział zbóż w obrębie gruntów ornych wynosi 71%, co oznacza wyraźne przekroczenie zasady racjonalnego zmianowania. Jednak pomimo wysokiego natężenia zasiewów zbóż, plony pszenicy ozimej utrzymały się na poziomie 48 dt/ha (ten sam poziom również w roku 1989), a plony buraków cukrowych wzrosły z 350 (1989) do 372 dt z 1 ha w 1994 roku. W strukturze upraw zaznaczyła się wyraźna tendencja do upraszczania, zmniejszania gatunków liczby roślin. Gospodarstwa ukierunkowane na chów trzody chlewnej uprawiały głównie pszenicę ozimą i jęczmień ozimy, rezygnując z ziemniaka, a utrzymujące bydło zwiększyły uprawę buraka cukrowego.

W porównaniu do 1989 roku rolnicy zwiększyli o 100% pogłowie trzody chlewnej (z 450 do 906 sztuk), ograniczając jednocześnie o 26% chów bydła, w tym 24% stado krów (189-140 sztuk). Pomimo jednak znacznego wzrostu pogłowia trzody chlewnej rolnicy nie zrezygnowali z chowu bydła - tylko 2 gospodarstwa całkowicie zrezygnowały z utrzymania krów. W trzech przypadkach zanotowano nieznaczne zwiększenie obsady bydła, co nie miało wpływu na ogólną tendencję redukcji stada krów z powodu nieopłacalności produkcji mleka. W porównaniu ze stanem obsady w roku 1989 gospodarstwa zrezygnowały całkowicie z utrzymania owiec i koni.

#### 4. Dyskusja wyników

Wyniki ankiet wyrażają ogólną tendencję, typową dla gospodarstw w okresie przełomu i związanego z tym stanu niepewności. Wykorzystują potencjał plonotwórczy nagromadzony w okresach poprzednich: resztki zasobów nawozowych gleb, park maszynowy i urządzenia trwałe. Świadczą o tym m.in. wysoki udział roślin zbożowych w strukturze zasiewów i fakt, że żadne z gospodarstw nie prowadzi wysokonakładowych gałęzi produkcji (warzywa, owoce). W chowie zwierząt nastąpiła wyraźna redukcja nieefektywnych kierunków (bydło, owce). Zbiory zbóż w większości przeznaczone są na pasze z uwagi na trudności zbytu i huśtawkę cen. Zakupy niezbędnych komponentów, takich jak dodatki wzboga-

cające w białko i witaminy oraz mieszanki pełnoporcjowe sprawdzane są do wielkości minimalnych.

Przeważająca część respondentów wyraża gotowość znacznego powiększenia areалу gospodarstw, lecz wysokie (dotychczas) oprocentowanie kredytów zniechęca do zakupu ziemi. Prawie całkowite zaprzestanie inwestowania w majątek trwały powodować będzie stagnację gospodarstw, a braki w kapitale obrotowym - słabnącą efektywność produkcji. Wprowadzenie mechanizmów rynkowych nasiliło proces polaryzacji gospodarstw, który w krajach Europy Zachodniej rozpoczął się w pierwszych latach po II wojnie światowej. Następuje coraz bardziej wyraźny podział gospodarstw rolnych na 3 grupy:<sup>(3)</sup>

- **Rozwojowe** - wysoce efektywne, większe obszarowo, prowadzone przez wykształconych młodych rolników, gotowe do powiększenia obszaru gospodarstwa.
- **Stagnujące** - średnie, wielokierunkowe, wyczekujące na poprawę koniunktury, rokujące częściowo nadzieję na modernizację przy wsparciu inwestycyjnym, częściowo łączące prace w gospodarstwie z innym zawodem.
- **Słabe** - wycofujące się z rynku i produkcji oczekujące innych perspektyw poza rolnictwem, względnie wsparcia socjalnego.

Z badań<sup>(4)</sup> wynika, że tylko połowa gospodarstw bierze udział w rynkowej podaży żywności. Tylko około 15% gospodarstw osiąga akumulację dodatnią, u następnych 15% jest ona zerowa, a 3/4 ogółu polskich gospodarstw żyje z zasobów wypracowanych w poprzednich latach.

Jak wynika z zestawień ankietowych badane gospodarstwa dysponują znacznym, aczkolwiek wyeksploatowanym majątkiem trwałym. Stanowią je budynki inwentarskie, ciągniki i wielofunkcyjny sprzęt do uprawy, zbioru i pielęgnacji roślin. W skali kraju - według oceny Zakładu Rachunkowości IERiGŻ<sup>(5)</sup> - stopień przeinwestowania jest również bardzo wysoki. W aktywach ogółem, środki trwałe stanowią 86%, z czego aż 56% przypada na budynki i budowle, podczas gdy na stado podstawowe zwierząt tylko 4% aktywów.

Konieczną staje się modernizacja technologiczna polskiego rolnictwa. Z nowymi technologiami wiąże się jakość produkcji rolniczej. Wyższą jakość osiągać można na drodze stosowania szeroko stosowanych wdrożeń i upowszechnień postępu rolniczego.

Obowiązek kreowania postępu musi przejąć polityka państwowa, zgodnie z wymogami standardów międzynarodowych.

(3) K.Duczowska-Małysz: Interwencjonizm państwowy a proces modernizacji wsi i rolnictwa. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 1995 nr 2.

(4) Raport o stanie rolnictwa i gospodarki żywnościowej. MRiGŻ, Warszawa 1994.

(5) Tamże.

Techniczna i technologiczna modernizacja rolnictwa wymuszać będzie zmiany struktury agrarnej. Według Wosia<sup>(6)</sup> nowe technologie przesuwają w górę granice opłacalności produkcji. W przypadku pszenicy punktem krytycznym jest produkcja 40 q/ha. W przypadku mleka parytetową opłatę pracy rolnika i opłaty ziemi uzyskuje się przy produkcji około 30 tys. litrów, natomiast opłatę wniesionego kapitału - przy produkcji 36,6 tys. litrów co odpowiada pogłowi 10 krów w stadzie. W przypadku żywca wieprzowego parytetową opłatę pracy, zaangażowanej do produkcji ziemi, uzyskuje się przy produkcji 10-20 dt na gospodarstwo. Natomiast dopiero produkcja przekraczająca 100 dt pozwala opłacić zaangażowany kapitał w stopniu zbliżonym do komercyjnej stopy procentowej.

## 5. Uwagi i wnioski

1. Badania ankietowe wykazują, że rolnictwo chłopskie nie jest i nie będzie w stanie zmodernizować się o własnych siłach. Kluczem zwiększenia konkurencyjności polskiego agrobiznesu, zmniejszenia zasobów pracy bezpośrednio zaangażowanej w procesy wytwórcze, jest aktywizacja poza rolnictwem, zarówno w miastach jak i na obszarach wiejskich.
2. W programie dostosowawczym do integracji z Unią Europejską należy zwrócić uwagę na przedsięwzięcia przyspieszające obniżkę kosztów produkcji i poprawę jej jakości. Najtańszym sposobem podnoszenia efektywności gospodarstw jest odbudowa i wprowadzenie postępu biologicznego. Kreatorem odpowiedniej długofalowej polityki powinien być fundusz postępu rolniczego, pozostający w dyspozycji państwa.
3. Konieczny jest również szybszy dopływ kapitału na bazie kredytów preferencyjnych, który w sposób selektywny oddziaływać będzie na pożądanie zmiany w gospodarce żywnościowej kraju.

---

(6) A.Woś: Transformacja polskiego rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa 1995